



T.N.Qori Niyoziy nomidagi O'zbekiston Pedagogika
fanlari ilmiy tadqiqot instituti

UZLUKSIZ TA'LIM



ILMIY-USLUBIY JURNAL

2023, № 2

DJURAYEV Risbay
Bosh muharrir

Jurnal 2001 yildan nashr qilina
boshlangan.

O'z MAA'dan 2007 yil 3-yanvar-
da № 0101-tartib raqami bilan
qayta po'yxatdan o'tgan.

Jurnalda e'lon qilingan
maqolalardan iqtibos keltiril-
ganda «Uzluksiz ta'lim»
jurnalidan olinganligi ko'rsa-
tilishi lozim.

Tahrir hay'ati:

Abdug'appon QIRQIZBOYEV
Uzoqboy BEGIMQULOV
Nargiza RAXMANQULOVA
Xolboy IBRAGIMOV
Laylo AXMEDOVA
Roxatoy SAFAROVA
Leyla DJURAYEVA
Dono G'ANIYEVA
Lobar QARAXANOVA
Dusmurod DJURAYEV
Baxodir AKBAROV

Tahririyat manzili:

100027, Toshkent sh.,
Furqat ko'chasi,
174-uy.

O'zPFITI

Tel.: (71)-245-92-34

(93)-503-52-07

e-mail: uzluksiztalim_jurnal@mail.ru
liya_2305@mail.ru

TA'LIM MAZMUNI UZLUKSIZLIGI

- 3 **I.T.Azimov, N.I.Mirzayeva**
Uzluksiz ta'lim tizimida tadbirkorlik ko'nikmalarini takomillashtirishning ta'lim va tarbiyaviy roli
- 9 **A.M.Jumanov, M.N.Yigitaliyev**
Uzluksiz ta'limda kimyodan murakkablik darajasi yuqori bo'lgan masalalarni yechish usullari
- 13 **R.Musurmonov, M.Keldiyorov, M.Halimova**
Uzluksiz ta'lim muassasalarida o'rta o'rta osiyo mashhur allomalarining boy ijtimoiy-pedagogik, milliy ma'naviy-ma'rifiy meroslarini o'rganish istiqbollari
- 18 **R.Sh.Berdigulov**
Ta'limni modernizatsiyalash sharoitida bo'lajak o'qituvchilar tayyorlash jarayonining uzviyligi
- 23 **G.S.Omarova**
Uzluksiz ta'lim tizimida huquqiy fanlarni o'qirishda tabaqalashgan yondashuv
- 27 **S.I.Zayniyev**
Fan olimpiadalarida foydalaniladigan masalalar yechish jarayonida zamonaviy yondashuvlar
- 32 **I.To'ychiyeva**
Uzluksiz ta'lim tizimida didaktik qadriyatlar va ulardan foydalanish
- 37 **P.X.Ljuxraev, III.K.Mardonov**
Формирование системного мышления студентов

UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA MEDIATA'LIM: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

- 43 **M.P.Djumaniyazova**
Zamonaviy biologiyadan darslarini tashkil etishda raqamli ta'lim texnologiyadan foydalanish
- 46 **D.U.Djurayev**
Ta'lim tizimining uzluksizligini ta'minlashda OTM professor-o'qituvchilarini kasbiy saralashning psixologik diagnostikasi ahamiyati

MA'NAViy TARBIYA

- 51 **N.X.Djuxonova**
O'zbek va qirg'iz qizlarini oilaga tayyorlashda etnik stereotiplar va psixologik ustanovkalari
- 54 **R.G'.Jumayev**
Uzluksiz ta'limda integratsiyalash siyosiy ta'lim vositasi va didaktik tamoyillar uyg'unligi

KASBGA YO'NALTIRISH VA PSIXOLOGIK XIZMAT

- 59 **S.Yu.Ashurova**
Maxsus fanlarni o'qitish jarayonida evristik usullarni ijodiy tafakkurni rivojlantirishdagi o'rni
- 64 **A.S.Djurayev**
Ijtimoiy fan sohasi bitiruvchilarining shaxsiy va kasbiy rivojlantirishida innovatsion moslashuvchan boshqaruvning o'rni va ahamiyati (davomi)
- 69 **M.A.Xikmatova**
Bo'lajak maktabgacha ta'lim pedagoglarini kasbiy kompetentligini rivojlantirish yo'llari
- 73 **C.C.Igamov**
O'quvchilarni kasbga yo'naltirishni takomillashtirishda xalq hunarmandchiligidan foydalanishning pedagogik sharoitlari
- 78 **O.O.Baqoyev, A.K.Avliyakov**
Professional ta'lim muassasalarida bo'lajak mutaxassislarining malakaviy amaliyotlarini tashkil etish samaradorligi
- 83 **C.Purmatov**
Дизайн как специфическая область проектной деятельности

XORIJiy TILLARNI O'QITISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH – DAVR TALABI

- 87 **S.T.Shirmatov**
Bo'lajak mutaxassislarining xorijiy tillarda muloqot madaniyatini rivojlantirishning ta'lim jarayonida uzluksizligini ta'minlash masalalari
- 92 **Z.Karimova**
Развитие языковой активности студентов в процессе изучения иностранного языка
- 97 **H.Ya.Ahmedova**
Обучение профессионально-ориентированной лексике на занятиях по русскому языку в непрерывном образовании

XORIJiy TA'LIM

- 103 **G.R.Sobirova**
Talabalarning kasbiy auditiv layoqatini rivojlantirish bo'yicha xorij tajribalari
- 107 **A.A.Radjabov**
Jahon mamlakatlarida stress muammosining uzluksiz o'rganilishi



UZLUKSIZ TA'LIM MUASSASALARIDA O'RTA OSIYO MASHHUR ALLOMALARINING BOY IJTIMOIIY-PEDAGOGIK, MILLIY MA'NAVIIY-MA'RIFIY MEROSLARINI O'RGANISH ISTIQBOLLARI

R.MUSURMONOV,

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti
«Maktab menejmenti» kafedrası dotsenti, p.f.n.*

M.KELDIYOROV, M.HALIMOVA,

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti
3-kurs talabalari*

Maqolada uzluksiz ta'lim muassasalarida o'quvchi-talabalarga O'rta Osiyodan uzoq o'tmishda yetishib chiqqan olimu-fuzalolar; allomai-mutafakkirlar ilmiy-ijodiy faoliyatlari bilan tanishtirish, ularda faxr-iftixor tuyg'ularini rivojlantirish maqsad qilib qo'yilgan.

Tayanch so'z va iboralar: uzluksiz ta'lim, o'quvchi-talabalar; ilmiy-ijodiy faoliyat, faxr-iftixor tuyg'ulari, umumiy o'rta ta'lim maktablari, o'rta maxsus va oliy pedagogik ta'lim muassasalar; Abu Nasr Forobiy, Abu Rayxon Beruniy va Abu Ali ibn Sinolar.

The purpose of the article is to acquaint students of continuous education institutions with the scientific and creative activities of scientists and thinkers of Central Asia, to develop a sense of pride in them.

Key words: continuous education, students, scientific and creative activity, feelings of pride, general secondary schools, secondary special and higher pedagogical educational institutions, Abu Nasr Farabi, Abu Raikhan Beruni and Abu Ali Ibn Sina.

Цель статьи – познакомить учащихся учреждений непрерывного образования с научной и творческой деятельностью ученых и мыслителей Центральной Азии, развить у них чувство гордости.

Ключевые слова: непрерывное образование, студенты, научная и творческая деятельность, чувство гордости, общеобразовательные школы, средние специальные и высшие педагогические учебные заведения, Абу Наср Фараби, Абу Райхан Беруни и Абу Али ибн Сина.

Ma'lumki, O'rta Osiyodan yetishib chiqqan buyuk allomalar o'z asarlarida milliy ma'naviyatni yuksaltirish, yoshlar ta'lim-tarbiyasiga katta e'tibor qaratib, o'zlarining nazariy va amaliy tavsiya va maslahatlarini berganlar. Biz ushbu maqolamizda Abu Nasr Forobiy, Abu Rayxon Beruniy va Abu Ali ibn Sinolarning boy milliy ma'naviy meroslariga murojaat qilamiz. Maqsadimiz uzluksiz ta'lim muassasalarida yoshlar bilan olib borilayotgan ta'limiy va tarbiyaviy jarayonlarda o'tmishdagi mutafakkirlar



tomonidan yaratilgan asarlar haqida ma'lumotlar berish, faxr-iftixor tuyg'ulari, milliy qadriyatlarni chuqurroq singdirishdan iboratdir. Buning uchun uzluksiz ta'lim tizimining umumiy o'rta ta'lim maktablari, o'rta maxsus va oliy pedagogik ta'lim muassasalarida o'quvchi-talabalarga o'tmishdagi mutafakkir vatandoshlarimizning jahon fani rivojiga qo'shgan ulkan hissalarini keng targ'ib etish zarurati mavjud. Chunki har bir millat o'zining o'tmishi bilan faxrlana olsa, ibrat-namunaga arziydigan allomai jahonlari bo'lsa, o'sha millatning kelajagi buyuk bo'ladi.

Abu Nasr Forobiyning pedagogik qarashlari (873-950) Abu Nasr Forobiy – mashhur olim, qadimgi yunon ilmi va falsafasining sharqdagi eng yirik targ'ibotchisi. O'rta asr ijtimoiy falsafiy fikr taraqqiyotiga asos solgan mutafakkir. Abu Nasr Forobiy (milodiy 873 yil) da Shosh Toshkentga yaqin Forob (O'tror) degan joyda harbiy xizmatchi oilasida tug'ilgan. Forobda boshlang'ich ta'limni olgach, Shoshda, Buxoroda, Samarqandda ta'lim olgan. So'ngra Bog'dodga borib yunon tili, tibbiyot, mantiq, musiqa, tilshunoslik, huquq masalalarini o'rganadi. Forobiy «Aql haqidagi risola», «Falsafadan oldin nimani o'rganish kerak», «Substansiya haqida», «Falsafa manbalari», «Logikaga kirish», «Masalalar manbai» kabi 160 dan ortiq risolalar yaratdi. [1]

Forobiy bu asarlarida davlat tuzilishi va uni boshqarish, turli ijtimoiy nizolarning oldini olish hamda kamolatga erishgan ijtimoiy jamoani yaratish kabi masalalar ustida fikr yuritadi. Yetuk jamoani vujudga keltirish, komil insonni tarbiyalash muammosini hal etish bilan bog'liq ekanligini birinchi bor o'rta asr sharoitida Forobiy olg'a surdi. Uning «Ideal jamoa haqida», «Baxt-saodatga erishuv to'g'risida» kabi mashhur asarlari shu masalalarga bag'ishlangan.

Forobiy ta'lim-tarbiyaga bag'ishlangan asarlarida ta'lim-tarbiyaning muhimligi, unda nimalarga e'tibor berish zururligi, ta'lim-tarbiya usullari va uslubiyatlari haqida fikr yuritadi. Uning «Fozil odamlar shahri», «Ixso-al-ilm», «Ilmlarning kelib chiqishi», «Aql ma'nolari to'g'risida» kabi asarlarida ijtimoiy-tarbiyaviy qarashlari o'z ifodasini topgan.

Forobiy ta'lim va tarbiyaga birinchi marta ta'rif bergan olim sanaladi. Ta'lim-degan so'z insonga o'qitish, tushuntirish asosida nazariy bilim berish; tarbiya-nazariy fazilatni, ma'lum hunarni egallash uchun zarur bo'lgan xulq normalarini va amaliy malakalarni o'rnatishdir, deydi olim. Forobiy ta'lim-tarbiyaning asosiy vazifasi jamiyat talablariga javob bera oladigan va shu jamiyat uchun xizmat qiladigan yetuk insonni tarbiyalashdan iborat deb biladi.

Abu Nasr Forobiyning boy ijodi bilan tanishar ekanmiz, uning axloq haqidagi fikrlariga alohida e'tibor berishimiz kerak.



Abu Nasr Forobiyning axloqiylikka bo'lgan qarashlariga asoslangan holda biz axloqiy tarbiya jarayonida axloqiy onglilikni tarbiyalashga alohida e'tibor qaratishimiz lozim. Xulosa qilib aytganda, Forobiy pedagogik ta'limotining asosida komil insonni shakllantirish, insonning o'z mohiyati bilan ijtimoiyligi, ya'ni faqat jamiyatda, o'zaro munosabatlar jarayonida komillikka erishadi, degan falsafiy qarashlari yotadi. Insonning kamolotga yetishishida ham aqliy, ham axloqiy tarbiyaning o'zaro aloqasi muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda Forobiy tavsiya etgan ta'lim va tarbiya usullari hozirga davrda ham o'z ahamiyatini yo'qotmaganligi bilan diqqatga sazovordir.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, Abu Nasr Forobiyning ta'lim-tarbiya masalalariga nisbatan qoldirgan boy ma'naviy merosini o'rganish va amaliyotda keng foydalanish milliy qadriyatlarimiz va milliy pedagogikamizning takomillashuviga xizmat qiladi.

Abu Rayhon Beruniyning pedagogik qarashlari (973-1048) Qomusiy olim Abu Rayhon Beruniy Muhammad ibn Ahmad al Beruniy X asming ikkinchi yarmi va IX asming boshlarida, g'oyat murakkab tarixiy davrda yashab ijod etdi. Beruniy (milodiy 973 yil 4 sentyabr) Xorazmning Qiyot (Kot) shahrida dunyoga keldi. Berun so'zining ma'nosi «tashqari» degan ma'noni anglatadi. Sayohatchi Yoqut Hamaviyning aytishicha, vatanidan tashqariga ketgan har bir kishini xorazmliklar «Beruniy» laqabi bilan atashgan. «Abu Rayhon» esa «marhamatli», «rahmdil» degan ma'noni anglatadi. [3]

Ma'mun akademiyasidagi ko'plab olimlar qatori Beruniy ham G'aznaga olib ketiladi va u yerda ko'p qiyinchiliklar bilan o'z ijodini davom ettiradi. Beruniy bu yerda o'zining «Xorazmning mashxur kishilari», «Geodeziya» asarini yaratadi. Bu asarda geografiya va astronomiya fanlari bilan bir qaorda paleontologik kuzatishlarning natijalari ham bayon qilingan.

Beruniyning yana bir muhim asari «Munajjimlik san'atidan boshlang'ich tushunchalar»dir. Bu asarda ham u bir qancha fanlar yuzasidan dastlabki tushuncha, ma'lumotlar bergan. Ma'lumki, Mahmud G'aznaviy Hindistonga qarshi bosqinchilik urushlarini olib borgan. Mana shu yurishlarning birida Beruniy ham Mahmud G'aznaviyga hamrox bo'lib boradi. U sankrit (eski hind tili) ni bilganligi uchun hind xalqi madaniyati, adabiyoti va san'ati bilan yaqindan tanishish imkoniyatiga zga bo'ladi va bu mehnatlari natijasida 1030 yilda o'zining Sharq va G'arbda keng e'tirof qilingan mashhur «Hindiston» asarini yaratadi.

Kitobning to'liq nomi «Kitobu fi tahqiqi molil Hind min ma'qulatin maqbulatin



fil aqli av marzulatin», ya'ni «Hindlarning aqlga sig'adigan va sig'maydigan ta'limotlarini aniqlash kitobi» bo'lib, aytishga qulay bo'lishi uchun qisqacha – «Taxqiqu mo-mil hind» – («Hindistonga oid tadqiqqlar» yoki Hindiston») deb yuritiladi.[4]

Asarda Beruniyning Hindiston haqidagi barcha qarashlari o'z ifodasini topgan. O'sha yili (1030) Maxmud G'aznaviy vafot etadi. Uning kichik o'g'li Muhammad voris sifatida taxtga o'tirgan bo'lsada, ko'p o'tmay Mahmudning katta o'g'li Mas'ud (1030-1041) ukasini taxtdan ag'darib, o'zi hokimiyatni qo'lga oladi. Bilimdon va zukko, ilm ahlini qadrllovchi Mas'ud Beruniy o'z himoyasiga olib, uning ijod qilishiga sharoit yaratib beradi.

Beruniy astronomiyaga oid «al-Qonun al-Mas'udiy» («Mas'ud (qonuni)» nomli yirik asarini shoh Mas'udga bag'ishlaydi. Olimlar bu asarni matematika va astronomiyaga oid ungacha yozilgan barcha asarlardan yuqori qo'yadilar. Beruniy yana «qimmatbaho toshlarni bilib olish bo'yicha ma'lumotlar to'plami» («Mineralogiya»), «Dorivor o'simliklar haqida kitob» («Kitob as-saydona fi-t-tibb») kabi asarlarni ham yozadi.

Ba'zi manbalarda esa uning vafotining sanasi 1048 yil 13 dekabr deb ko'rsatiladi. Beruniyning ilmiy bilimlarni egallash yo'llari, usullari haqidagi fikrlari hozirgi davr uchun ham dolzarbdir. O'quvchiga bilim berishda: – o'quvchini zeriktirmaslik; – bilim berishda bir xil narsani yoki bir xil fanni o'rgatavermaslik; – uzviylik, izchillik; – yangi mavzularni qiziqarli, asosan, ko'rgazmali bayon etish va hokazoga e'tibor berish kerakligini uqtiriladi. Beruniy fan sohasidagi yodgorliklarni, ilmiy bilimlarga oid qoldirilgan barcha boyliklarni qunt bilan o'rganishga da'vat etadi.

Abu Rayhon Beruniyning dunyoqarashi juda ko'p qirrali deb bejiz aytilmaydi. Uning faoliyatini quyidagi tarmoqlarga ajratish mumkin: 1. Tabiiy fanlarni o'rganish.

2. Ijtimoiy qonuniyatlarni o'rganish.

3. Inson ruhiyatini o'rganish.

Beruniy o'zining dastlabki asarlaridan bo'lmish «Yodgorliklar»da quyosh, quyosh nurlari, yerning harakati haqida fikr yuritardi. Yer tog'lar, cho'llar, ularning paydo bo'lishi, daryolar, dengizlar, foydali qazilmalar, ma'danlar va ularning xususiyatlari haqida qimmatli ma'lumotlar qoldirgan. Ushbu ma'lumotlar tabiat boyliklaridan, jumladan turli xil foydali qazilmalardan foydalanish masalasiga bevosita bog'liq. Bugungi kunda xom-ashyo zaxiralarini topish, ularni qayta ishlash iqtisodiy masalalar doirasining markaziy o'rnidan joy olgan.



Abu Ali ibn Sinoning pedagogik qarashlari (980-1037) Sharqda «Shayx ar-Rayis» nomi bilan mashhur bo'lgan allomalardan biri, o'rta asrning buyuk mutafakkiri Abu Ali ibn Sino O'rta Osiyo madaniyati va ilm-fanning rivojiga katta hissa qo'shdi. Bir necha yil davomida kecha-kunduz tinmay mutolaa qilish natijasida Ibn Sino o'z bilim doirasini mislsiz darajada kengaytirganki, o'sha paytda shu qadar bilimga ega bo'lgan boshqa biron kishini topish mushkul bo'lgan. Abu Ali ibn Sinoning fan va madaniyat taraqqiyotiga qo'shgan buyuk hissasi uchun ham Sharqda unga «Shayx-Urays» (Olimlar boshlig'i), Yevropada «Olimlar podshosi» degan faxrli unvon berdilar.

IX asr oxiri – X asr boshlariga kelib, o'lkada siyosiy-ijtimoiy vaziyat murakkablashdi. Shu tufayli ibn Sino Xorazmga – Urganchga ko'chib o'tadi. Xorazmda u bir qator olimlar bilan hamkorlikda Abu Rayhon Beruniy boshqarayotgan «Ma'mun akademiyasi»da ilmiy ish bilan shug'ullana boshlaydi. Xorazmda o'zining yirik asarlari – «Tib qonunlari», «Ash-Shifo» kitobi ustida ish olib boradi.

Ibn Sino o'z davrida bolalarni o'qitish, ularga ta'lim-tarbiya berish xususida aniq tavsiyalarni bergan. Allomaning fikricha, bolalarni yakka holda emas, balki guruh-guruh qilib o'qitish yaxshi samara berishini ta'kidlaydi. Bolalar qo'shib o'qitilsa, bir-birlari bilan musobaqalashadilar, ijtimoiylashuv jarayonlari tezlashadi, nutqi rivojlanadi, o'zaro munosabatlar tarkib topadi, do'stlashadilar va bir-birlariga yordam berish, qo'llab-quvvatlash paydo bo'ladi, kamchilik va nuqsonlarini bir-birlaridan o'rnatib olib tuzatadilar, deydi.

Hozirgi zamon tilida an'anaviy «sinf – dars» tizimini yaratish tavsiyasini beradi. Holbuki, «sinf – dars» an'anaviy ta'lim shakli XVII asrda yashagan chex pedagogi Yan Amos Komenskiy nomi bilan fanga kiritilgan. O'quvchi-talabalarga ana shunday axborotlarni o'z vaqtida yetkazish orqali ularda vatanparvarlik, milliy qadriyatlar, ilm-fanga bo'lgan ijobiy munosabatlarni shakllantirish mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abu Nasr Forobiy. Risolalar. M.M.Xayrullayev. Toshkent. «Fan», 1975 - 71-72 bet.
2. Ahmedov A. Beruniy va uning «Geodeziya»si haqida. Beruniy. Tanlangan asarlar. 3-tom, «Fan», 1982, 21.
3. K.Xoshimov, S.Nishonova, M.Inomova va boshqalar. Pedagogika tarixi. T.: «O'qituvchi», 1996. - 90-91 betlar.
4. Rahimov S. Abu Ali ibn Sino ta'lim va tarbiya haqida. T., «O'qituvchi», 1967, -75 bet.